

TÜRKİYE, KAZAKİSTAN VE AZERBAJYAN ÖZELİNDE TÜRK DÜNYASI MÜZİK KÜLTÜRÜNDE MENDİL**Handkerchief In The Music Culture Of The Turkic World With Special Reference To Turkey, Kazakhstan And Azerbaijan****Emin YILDIRIM *****ÖZ**

Türk kültüründe mendil, gerek geçiş ritüellerinde, gerekse gündelik hayatta duyguların bir ifadesi, bir aksesuar, bir iletişim biçimi, kibarlık göstergesi, danslara eşlik etmede ve sahne sanatlarında kullanılan kültürel bir nesne, dua ve dilekleri gerçekleştirmede bir araç olmasının yanında, bünyesinde çoklu anlamlar taşıyan önemli bir kültürel semboldür. Türk kültüründe ortak kültürel bir unsur olan mendil ve ona atfedilen anlamları, Türk kültürüne ait, efsane, destan, bilmece, atasözü gibi kültürel ürünlerde de görmek mümkündür. Türk kültüründe mendile atfedilen, ortak düşünce ve davranış kalıpları, Türk dünyası müzik repertuvarına da yansımıştır. Türk dünyası müzik kültürü içinde yer alan eserlerin sözleri incelendiğinde mendile yüklenen anlam dünyası ve bunun müzik ile kurduğu ilişki hakkında fikir sahibi olmak mümkündür.

Bu çalışma, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye müzik kültürü içinde yer alan sözlerden hareket ederek, Türk dünyası müzik kültürleri içinde mendile yüklenen anlam üzerine odaklanmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılması için Türkiye dışındaki ülkelere ait ülkelerin müzik kültürü içinde yer alan güfteler Türkiye Türkçesine çevrilerek irdelenmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mendil, Türk Kültürü, Müzik, Türk Dünyası, Türkü

ABSTRACT

In Turkish culture, "handkerchief" is a significant cultural symbol that keeps multiple meanings inside in addition to being an expression of emotions, an accessory, a form of communication, a sign of politeness, a cultural object used in (folk) dances and performing arts, a tool for the realisation of prayers and wishes both in rites of passage and in daily life. It is possible to spot the handkerchief and its meanings referred to it in Turkish cultural products such as legends, epics, riddles, proverbs and folk songs. The common thought and behaviour patterns attributed to the handkerchief in Turkish culture are also reflected in the music repertoire of the Turkish world. If the lyrics of the works in the music culture of the Turkish world are analysed, it is possible to gain insight about the wide world of meanings attributed to the handkerchief and its relationship with music.

This study focuses on the meaning attributed to the handkerchief in the music cultures of the Turkish world, based on the lyrics in the music culture of Azerbaijan, Kazakhstan and Türkiye. For a deeper understanding of the subject, the lyrics in the music culture of countries other than Türkiye were translated into Turkish and analysed accordingly.

Keywords: Handkerchief, Turkish Culture, Music, Turkish World, Folk Music

EXTENDED ABSTRACT

According to the Türk Dil Kurumu (Turkish Language Association) "handkerchief" means: small, square fabric or soft, thin paper used for wiping nose and sweat, drying hands and face; ii) brocade into which things are placed (yağlık) (TDK), It is possible to encounter the description of "yağlık" mentioned in TDK dictionary widely in Anatolia. Handkerchief, which is the common cultural symbol of the Turkic World, is "oramal" in Kazakh Turkish, "desmal" (mändil/ däsmal) in Azerbaijani Turkish, "yavluk" in Crimean Turkish, "elyäğlık" in Turkmen Turkish, "kol yağlık" in Uyghur Turkish, "kul'yavlık" in Bashkir (Türk Lehçeleri Sözlükleri).

Purpose

In this study, the place of the handkerchief, which is the common cultural symbol of the Turkic World, in the musical culture of Azerbaijan, Kazakhstan and Turkey, and its relationship with their musical culture and rituals are scrutinized. In this study, it is aimed to determine whether the handkerchief is a common cultural element in Turkic culture and how this is reflected in musical production forms and rituals.

Method

The research was handled in a qualitative framework. In addition to the documents containing notes and lyrics in Turkish music culture, audio and video recordings of the related works were also analysed. The lyrics that are not in Turkish were translated into Turkish and the literature on the subject was reviewed. Focus was on the common and different elements in the data obtained.

Discussion, Results and Suggestions

There are many works performed about the handkerchief in Turkish music culture. In the research conducted, it has been concluded that songs about handkerchief in Turkish music culture are used for various functions. When we consider the issue in the context of the relationship of one element with another in the socio-cultural system of a culture, the value attributed to the handkerchief in Turkish culture and its functions are definitely reflected in the products in music culture. Ünalın (2023), in his study on the handkerchief, evaluated the usage areas of the handkerchief in "Turkish folk culture within the framework of functional folklore theory and developed a classification on the use of the handkerchief in Turkish folk culture" (Ünalın, 2023: 101): This classification is as follows: The Function of the Handkerchief in Daily Life in Turkish Culture, The Function of the Handkerchief in Birth-related Customs, The Function of the Handkerchief in Conscription Activities, The Function of the Handkerchief in Marriage-related Customs and The Function of the Handkerchief in Funeral Customs. Music is closely related to the culture it was born in. The above-mentioned functions of the handkerchief and the meanings attributed to the handkerchief in Turkish culture show themselves in a wide area from musical productions to the preference to perform or not to perform these works in the repertoire.

The commonalities in musical productions related with handkerchiefs in Azerbaijani Turks, Kazakh Turks and Türkiye Turks among the communities in the Turkic World constitute the focus of this article. When the works related to the handkerchief in Turkish culture are examined, it is seen that the colour, pattern and embroidery of the handkerchief are the important points to consider. "The handkerchief carries a deep meaning in itself with its colour, patterns and embroidery. Handkerchiefs, especially white, black, red, pink, yellow, green and purple, carry different meanings" (Ünalın, 2023: 67). Karakaya (2020) gives the following information about these colours and their meanings:

White White handkerchief means “I love you”, Lilac handkerchief means “Pass by the window tomorrow, I'll give you a letter”, Pistachio green handkerchief means, “Let's be careful”, Purple handkerchief means, “I like you very much” Pink-edged handkerchief means, “I can't live without you”, Yellow-edged handkerchief means, “I've been unwell for a few days, I couldn't go out, that's why I didn't come”, Green-edged handkerchief means, “I will always be faithful to you”, Red handkerchief means, “I love you with all my being”, Blue handkerchief means “You're unfaithful, I am in sorrow”, Green handkerchief means “I sent you a letter, I'm waiting for a reply”.

It is possible to spot this point in the lyrics of the works produced within Turkish music culture. The works “Al Mendili”, “Mendilimin Yeşili”, “Al Mendilim” in the Turkish folk music repertoire and "Boz Oramal" (Boz Mendil) in Kazakh music culture are recordable in terms of expressing the importance of the colour of the handkerchief in conveying feelings and thoughts.

In this study, it was concluded that “handkerchief” used by the communities of the Turkic world to express their feelings, also used in rituals and dances and given each other as gifts; reinforces and transfers these functions through music. In addition, it was concluded that music is an important culture practice of expression in examining the meaning attributed to the handkerchief in the mentioned cultures and expressing the meaning even more strongly. Another conclusion was that; for Salihli Kazakh Turks and Crimean Tatars who live in Türkiye, one of the meanings of the “handkerchief” is “homesickness”. In 2022, during my field research on Kazakh Turks in Istanbul, we reached the information that TRT conducted a concert on “handkerchief songs” in Turkish culture including “handkerchief songs” in various Turkish communities. This situation is important in terms of showing us that the Turkish communities in the Turkic World have produced musical works with the theme of handkerchief or included the word “handkerchief” in lyrics and that the handkerchief is an important cultural symbol and communication object in terms of taste and appreciation. The reason for this situation is that similar meanings are attributed to the handkerchief as a result of a reflection of common thought and behaviour patterns in Turkic culture, and that all these are reflected in musical production forms and repertoire preference.

“Tarih boyunca, mendil kadar farklı işlere yarayan belki az nesne vardır. El yüz kurulamaktan tutun, âşıklar arasında gizli haberleşmeye kadar, çok yerde mendil kullanılır. Ortaçağ’da Uygurların yaptığı duvar resimlerinden, Dede Korkut masallarına, X. asırdaki Divanü Lügati’t-Türk’e kadar nice vesika, öteden beri Türkler arasında mendilin itibarını gösterir” (Ekinci, 2016). Türk Dil Kurumuna (t.y.) göre mendilin: “Burun ve ter silmekte, el ve yüz kurulamakta kullanılan küçük, kare biçiminde kumaş veya yumuşak, ince kâğıt, İçine bazı şeyler konulan kumaş, yağlık” şeklinde anlamları vardır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde belirtilen “yağlık” nitelendirmesine Anadolu’da rastlamak mümkündür. Tanrıbuyurdu (2010) “Adına ‘ulatu’ denmiş, ‘peşkir’ denmiş” diyerek mendilin diğer kullanım şekillerinden bahseder. “Arapça mendil kelimesi, ‘bir şeyi başka bir yere taşımak’ manasına ‘nedl’ kökünden gelir. Aramca, mandila; Yunanca, mantile denmiş. Acaba Latince ‘el’ manasına gelen ‘manus’ ile bir irtibatı var mıdır? Nitekim Farsça’da mendile, ‘el silinen şey’ manasına destmâl denir” (Ekinci, 2016). Türkler mendile elin yağının veya alın terinin silinmesinden kinaye olarak yağlık adını da vermiştir. Çalışma kapsamında Türk halk müziğine ait 212 türkü irdelendiğinde mendil yerine yağlık, çevre (sırma işlemeli mendil), marhama (ipekli veya ketenden işlemeli mendil) peşgir (büyük mendil), al (düğünde güveyin boynuna atılan mendil büyüklüğünde kırmızı bez) gibi sözcüklerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Türk Dünyasının ortak kültürel sembolü olan mendil, Kazak Türkçesinde “oramal”, Azerbaycan Türkçesinde “desmal” (mändil/ däsmaal), Kırım Türkçesinde “yavluk”, Türkmen Türkçesinde “elyâğlık”, Uygur Türkçesinde “kol yağlık”, Başkurt Türkçesinde “kul’yavlık”(Türk Lehçeleri Sözlükleri, t.y.) şeklinde yer almaktadır. “Eski Türklerden beri kullanıla geldiği tespit edilen, kaynaklarda gerek Osmanlı saray çevresinde gerekse günlük yaşamdaki kullanımına sıklıkla rastladığımız mendil, bir kültür taşıyıcısı olma yolunda önemli bir görev üstlenmiştir” (Tanrıbuyurdu, 2010: 197). “Yüzyıllar boyunca sevenlerin, sevip de kavuşamayanların, aşkın, gözyaşının, sevincin, heyecanın, vefanın ve özlemin sembolü olmuştur. Mendil zaman zaman bir dil olmuş, söylenmek isteyip de söylenemeyenler mendille ifade edilmiştir” (Ünal, 2023: 67).

Türk müzik kültüründe mendil ile ilgili icra edilen birçok eser bulunmaktadır. Yapılan araştırmada Türk müzik kültüründe mendil ile ilgili şarkıların çeşitli işlevler için kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Konuyu bir kültürdeki sosya- kültürel dizgede bir unsurun diğer bir unsur ile olan ilişkisi bağlamında ele aldığımızda, Türk kültüründeki mendile atfedilen değer ve bir kültürdeki mendilin işlevleri şüphesiz müzik kültüründeki ürünlere de yansımıştır. Ünal (2023: 101) “Türk halk kültüründeki kullanım alanlarını işlevsel halk bilimi kuramı çerçevesinde değerlendirilerek mendilin Türk halk kültüründe kullanımı üzerine bir tasnif geliştirilmiştir”. Bu tasnif şu şekildedir: Türk kültüründe günlük hayatta mendilin işlevi, doğumla ilgili âdetlerde mendilin işlevi, askere gitmede veya göndermede mendilin işlevi, evlilikle ilgili âdetlerde mendilin işlevi, ölüm âdetlerinde mendilin işlevi. Müzik içinde doğduğu kültür ile yakından ilişkilidir. Mendilin Türk kültürü içindeki yukarıda belirtilen işlevleri ve Türk kültüründe mendile atfedilen anlamları, müziksel üretimlerde kendini gösterir. Ayrıca bu eserlerin icra edilmesi ve dinlenmesi, güftelerinde mendil sözcüğü bulunan eserlerin tercih edildiğini göstermektedir.

Benzer yaşanmışlıklara sahip Türk toplulukları, bir kültürel nesneye benzer anlamlar yükleyebilirler. Ersoy (2010: 58) Türkiye’deki Kırım Tatar ritüeli “Tepreş” ile ilgili yazdığı kitapta, Tepreşlerde sergilenen Mendil Oyununun, Kırım’da bir aşk hikâyesini ifade ederken, Eskişehir’deki temanın tamamen bir “vatan özlemi” üzerine kurulu olduğundan bahseder. 2022 yılında Salihli Kazak Türkleri ile ilgili yaptığım alan araştırması sırasında mendile yüklenen benzer bir anlamın Doğu Türkistan’dan Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan Kazak Türkleri

için de var olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka deyişle Türkiye'deki iki farklı diasporik Türk toplulukların mendile yüklediği anlamlardan birisi de vatan hasretidir.

YÖNTEM

Araştırma nitel çerçevede ele alınmıştır. Türk müzik kültüründeki nota ve güftelerin yer aldığı dokümanlar, ilgili eserlerin ses ve video kayıtları incelenmiş, Türkiye Türkçesi olmayan güfteler Türkiye Türkçesine çevrilmiş, konu ile ilgili daha önce yapılmış literatür incelenmiş ve elde edilen veriler irdelenerek ortaklıkların neler olduğu tespit edilmiştir.

BULGULAR

Türk Müzik Kültüründe Mendil

Türklerin yaşadığı coğrafyalarda içinde mendil sözcüğü geçen birçok müziksel eser bulunmaktadır. Kerkük türküsü olarak İşle Yolla ve Menim İpek Yağlığım Var Almağa Gelin, Türkmen türküsü olarak Yelpeşe isimli eserleri bu duruma örnek olarak vermek mümkündür. Türk Dünyası toplulukları içinde yer alan topluluklardan Azerbaycan Türkleri, Kazak Türkleri ve Türkiye Türkleri arasında mendil ile yapılan müziksel üretimlerdeki ortaklıklar, bu makalenin odağını oluşturmaktadır. Türk Halk müziğinde içinde mendil sözcüğünün yer aldığı birçok eser bulunmaktadır. Benim tespit ettiğim 212 kırık havanın isimleri şu şekildedir: A Gız Senin Adın Dudu, A Sevdiğim Yakın Gel /Taraleyli Taraleyli, Ağ Buğdayım Buğdayım/ Hozalım Yelli, Ağılören Yönün Beri Bakıyor, Akşamınan Yolcu Getme Sevdiğim, Al Atta Yeşil Kolan, Al Mendili Mendili, Al Mendilim Kaldı Kaya Başında, Al Yazmanın Oyası, Alçacık Duvar Üstü, Aliverin Bağlamamı Çalayım, Ali'min Çamda Buldum İzini, Allı Da Yemenim, Altın Yüzük Yeşil Kaş, Altını Bozdurayım, Altunu Bozdurayım, Arap Atı Gibi Sallar Başını, Asker Yolu Beklerim, Aşağıdan Da Gele Gele Geldiler, Aklarını Tepe Tepe Geldiler, Avlu Dibi Yanlama, Ay Bulutta Bulutta, Ay Bulutta Bulutta, Ay Oğlan Yiğit Misin, Ayna Çaktım Yüzüne, Aynam Düştü Belimden, Ayşe'm Geliyor Ayşe'm, Ayva Yapraklandı Güller Çillendi, Bağdat'tan Gelemedim, Bahçalarda Egeş Elma, Bahçelerde Altıntop, Bahçemizin Gülleri, Bayburt Dağlarında Tabakam Kaldı, Bayram Oldu Gelmedi, Beni Verdiler Lala, Besmeyleyen Çıktım Yola, Beyler Deresinden Aştım Gediği, Bir Çift Bilbil Geldi Kondu Kamışa, Bir Dalda İki Kiraz, Bir Kuş Gelir Mermerden, Bir Mendil Aldım Dereden, Bir Taş Attım Çaya Düştü, Bizim Bağlar Buradır, Bu Tepe Pullu Tepe, Caminin Ardı Ayaz, Cenikiden Duttum Darı, Cevizin Yapağı Dal Arasında, Çanakçı Pazarında, Çekerim Halayı Ben Dizi Dizi, Çekin Mayaları Burdan Gidelim, Çıkma Dışarılara Da Gün Vurur Seni, Çıktım Beyoğlu Başına, Çimene Basma Yarım, Çökertme'den Çıktım Halil'im Başım Selamet, Dağlara Çen Düşende Bu Gala Daşlı Gala, Dağları Dağlasınlar, Dağların Başındayım, Damdan Dama İp Gerdim, Damdan Dama Yürüdü, Darı Goydum Ambara Emine'm, Deniz Kenarına Enmeyeydin, Dere Boyu Tekneli, Dere Geliyor Dere, Dere Kumları Gibi, Derelerin Söğüdü, Deve Gelir İnişten, Duman Dere Yokari, Duman Geliyor Duman, Ela Gözlerini Sevdiğim Güzel, Elif Gızımın Da Mendiline Mestine, Elif'im Noktalandı, Elinde Gümüş Orak, Elindeki Mendili Yudur Sevdiğim Yudur, Elmas Dolu Çekmecesini, Elması Var Bağında, Emine'm Dağdan Kar Getir, Entarine Peş Olam, Erik Dalı Eğmeli, Et Pişirdim Yağlı Yağlı, Ev Süpürür Toz Eder, Evleri Var Üst Başta Barana Havası, Evleri Var Üst Başta Barana Havası, Evleri Yakın Yârim Üç Gız Bir Ana, Evlerinin Önü Bir Kötü Yokuş, Evlerinin Önü Bulgur Kazanı, Evlerinin Önü Susam, Evlerinin Önü Yoldur Yolaktır, Ey Fadime'm Niçün Niçün, Ey Firdengi, Gara Goçun Boynuzu, Gars'a Giderim Gars'a, Garşı Bağın Irgadı, Gemiler

Posta Posta, Gidelim Gidelim Nere Gidelim, Gidemem Şiraz'a Ben, Giden Ay Tutulur Mu, Gidin Sorun Babasına, Git Kaladan Kar Getir, Git Yarım Sağlığınan, Giyip Güllü Tumanini, Guşburnu Pürlenir Mi, Güverdim Bostan Oldum, Güzel Ne Güzel Olmuşsun, Hadi Gidem Bağlara Karataş Sekmesi Kaşık Havası, Hamama Giderken Kunduram Kaydı, Harzadın'dan Aştığımı Gördüler, Hayriye'ye Mendil Verdim Almadı, Hel Hele Verin Geline, Hereke'nin Alt Yanı Da Çeşmeli, Hoca Ezan Okuyor Hatçe'm, İndim Şoğer Başına, İpek Mendil Dane Dane, İstanbul'a Saz Yolladım Yar Geldi, Kalahyam Kalalı, Kale Kaleden Yüce, Kaleden İndim Bugün, Kaleden İndim İniş, Kalenin Bedenleri, Kalenin Bedenleri Allılar, Kanatlı Kapının Demir Sürgüsü, Kangallı'nın Kayası, Karşı Dağlar Bizimdir, Karşıdan Gel Karşıda, Karşıdan Karşıya Hergeden Komşu, Karşiki Tarlada Herg Eden Oğlan, Kaşları Oydu Beni, Kaşların Keman Senin, Kelo Gurban Söyleme, Kerpiç Duvar Yan Uçtu, Kestanenin İrisi, Kırmızı Kurdele, Kızardı Kayalar Al Geydi Dağlar, Kızılıcıklar Oldu Mu, Koyunum Kuzuladı, Köprüden Gelin Geçti, Kuşburnu Pürlenir Mi, Kuşburnu Pürlenir Mi, Mavi Yorgan Düreyim, Mendi De Mendi Mendili Mendi, Mendi Yoldum Bahçadan, Mendil Aldım Bir Deste, Mendil Bağladım Yandan, Mendil Serdim Urgana, Mendilden Bohça M'olur, Mendili Oyaladım, Mendilim Allanıyor, Mendilim Dilim Dilim, Mendilim Dolu Yemiş, Mendilim İşle Yolla, Mendilimde Kare Var, Mendilimde Kişmiş İle Badem Var, Mendilimde Tuz Taşı, Mendilimin Dört Ucu, Mendilimin Ucu Pembe, Mendilimin Ucuna Sakız Bağladım Sakız, Mendilimin Yeşili, Mendilinde Kar Getir, Müdür Beyin Yeşil Kürkü, Nazoğlunu Manisa'da Vurdular, Ne Durursun Oralarda, Odaları Südürme, Odasında Halıyım Gadunuma Şinanay, Osman'ımın Mendili Saman Sarısı, Ovaların Sarısı Ümmüş Bakıyor, Oyali Da Yazma Başında, Örene Bak Örene, Öte Yakanın Buludu, Özüne Özüm Kurban, Palanga'nın Evleri, Pencereden, Pencere Açıldı Bilal Oğlan, Taş Geldi, Peşkir Aldım Dürüden Kırık Zeybek Kız Oyunu, Peşkir Astım Direkten, Peşkir Çektim Direkten, Pınar Başu Ben Olayım, Pınar Başının Gülleri, Samanlıkta Su Durur, Sarı Kavun Dilimi, Serenler Serenler Yüksek Serenler, Sevdiğim Küçük Yaşta, Seyirttim Çıktım Hanaya, Su Gelir Lüle Lüle, Su Gelir Millendirir, Süt Yüzü Benek Benek, Şaplağa Verdik Biz Kızı, Şu Dirmil'in Çalgısı, Şu Dirmil'in Sipsileri Gamıştan, Şu Giden Ali M'ola, Tahıl Sardım Harmana, Tarama Yar Tarama Hele Yar Yar Gülende, Terazi Tartayırım, Terledi Yanakların Ya Çıkar Mendilini, Testiyi Aldın Kızım, Tiren Gelir Hoş Gelir, Tüfeğim Dolu Saçma, Tütün Dizdim İğneye, Urfa'ya Paşa Geldi, Üç Güzel Oturmuş Gergefin İşler, Üsküdar'a Gider İken, Vangel Çantası Elinde, Yağsiyan'a Varamadım Yalnız, Yayla Yollarından Yürüyüp Gelir, Yayladım Koyunu, Yazı Yazdım Sokuya, Yeşillim Yelden Yele, Yüce Dağ Başında Ceylan Balalar, Yüce Dağ Başında Kandil Olayım, Yüce Dağların Başında, Yüzünde Garadır Halın, Yemenimde Hare Var, Zembilli Sıdkam Zembilli, Zeyno Bana Kar Getir. Bu türkülerin isimleri incelendiğinde 27 tanesinin isminde mendil sözcüğünün geçtiği görülmektedir. Türk halk müziği repertuarında içinde mendil sözcüğü geçen 14 uzun havanın isimleri ise şu şekildedir: Anavarza'nın Yazıları, Aşam Dedim Aşamadım Dağları, Ben Köyümden Çıktım Ağardı Başım, Ben Punara Vardım Annem, Çekin Çadırımı Kuru Yazıya, Çekiverin Kıratımı Nalbantlar Nallasın Koşma - Dağbaşı Havası, Dala Mendil Bağladım, Girdim Tünele Dayalı Kürek, Karşıdan Karşıya Da Yar Beni Gördü, Kırmızı Güllerin Datlı Tohumu, Raşit'ler Siladan Çıkarkan Da Yemeni, Vapura Binerken Kunduram Kaydı Koşma, Yârin Mendilinin Ucunu Yaktım, Yolcu Dayı Yolun Eyle Deyişme. Türk halk müziğinde bazı oyun havalarının isimlerinin içerisinde de mendil sözcüğü geçmektedir. Bu eserlerden bazılarının isimleri şu şekildedir: Allı Mendilim, Mendil Oyun Havası, Mendil Zeybeği, Mendilli.

Kazak müzik kültüründe incelendiğinde içinde mendil sözcüğü yer alan eserlere rastlamaktayız. Bu eserlerin isimleri şu şekildedir: Kesteli Oramal (Oyalı Mendil), Oramal (Mendil), Cüregi Eppak Oramal (Yüreği Akpak

Mendil), Boz Oramal (Boz/Solmuş Mendil), Men Sıyga Tartkan Oramal (Hediye Ettiğim Mendil). Kesteli Oramal eserinin sözleri aşağıdaki gibidir:

Kesteli Oramal (Oyalı Mendil)

Söz: A. Lekerov Müzik: M. Tölebaev

Kesteli ak cibek oramal

Alıstan coldagan süygen car

Cavınger carım sen, esiñe al,

Dep cazgan oyuvlap hatı bar.

Esiñe al erketay, cazgı tañ,

Kol kısıp kuşaktap attangan

Kas duşpan meyrimsiz cavızdan

Ayama dep ediñ kasık kan

Eserin Türkçesi bu çalışma için Layik Altınmakas tarafından Türkiye Türkçesine şu şekilde çevrilmiştir:

Oyalı (işlemeli) beyaz ipek mendil,

Uzaklardan gönderdi seven yar,

Savaşçı yârim sen, hatırla

Deyip yazdığı oyalı mektubu var.

Hatırla, sevgilim bir yaz sabahı,

El sıkışıp, kucaklaşıp vedalaşmamızda,

Has düşman acımasız yavuzdan,

Sakınma demiştin kendi canını

Boz Oramal eserinin sözleri aşağıdaki gibidir:

Boz Oramal

Söz: Mukagaliy Makataev Müzik: Tınışbay Rahım

Ketpeytin könilimmen sen bir öleñ,

Gaşık em közderine möldiregen sävlem.

Kıp-kızıl emespe edi oramalıñ,

Castıktıñ calavınday celbiregen sävlem.

Nakarat:

Araylı tañdarım ediñ,

Ansagan armanım ediñ

Öziñe sagınış sazın

Arnadım dedim sävlem

Keledi balgın köziñ köz aldıma,

Attagan ak bosagañ bazarlı ma sävlem

Boyavı solgın tartıp gül dövreniñ

Kıp-kızıl oramalıñ bozardıma sävlem

Nakarat:

Eserin Türkçesi bu çalışma için Layık Altınmakas tarafından Türkiye Türkçesine şu şekilde çevrilmiştir:

Boz Mendil (Rengi solan mendil)

Gitmeyen gözümün önünden sen bir şarkı,

Aşıktım ışıltılı (billur) gözlerine sevdiceğim.

Kıp-kırmızı değil miydi mendilin

Gençliğin sancağı gibi dalgalanan, sevdiceğim

Nakarat:

Işık saçan şafağım idin,

Özlem dolu emelimdin

Sana özlem türküsünü

Adadım dedim, sevdiceğim.

Gelir göz önüme “balgın” gözlerin,

Eşiğini atladığın yuvan abat mı sevdiceğim,

Rengi solan gül deveranın,

Kıp-kırmızı mendilin soldu mu sevdiceğim.

Men Sıyga Tartkan Oramal

Söz: Gülnar Salıkbay Beste: Esbol Koşayev

Biz endi kayter ekenbiz,

Cakınbiz cäne bötenbiz.

Alıstan kelseñ aldınan,

Suv alıp şıgar böten kız

Nakarat:

Toñ alar, bəri toñ alar,

Özindey kimder bola alar?

Cogalar bir küni cogalar,

Men sıyga tartkan oramal.

Tagdırdıñ boldı cazganı,

Car etip aldım baskanı.

Öziñ bop kaldıñ mängilik

Armannıñ biyik askarı.

Nakarat:

Sen kayda kalıp barasıñ?

Karaygan nükte ganasıñ.

Canımdı ünsiz caralap,

Carasın öziñ tañasıñ

Nakarat:

Canımda cürer bugün de,

Oramal seniñ köziñdey,

Oralgan sol bir köktemen,

Alğaşkı nâzik sezimder.

Nakarat:

Eserin Türkçesi bu çalışma için Layik Altınmakas tarafından Türkiye Türkçesine şu şekilde çevrilmiştir:

Şimdi biz ne yapacağız,

Yakınız, (ama) yabancıyız

Uzaktan gelsem, önümden

Su alıp çıkar yabancı kız.

Nakarat:

Donar her şey donar,

Senin gibi kim ola bilir?

Kaybolur bir gün kaybolur,

Hediye ettiğim mendil.

Kaderin oldu yazdığı,

Yar eyledim bir başkasını.

Kendin olup kaldın ebedi,

Ülkümün yüksek emeli

Nakarat:

Sen nerede kalıp gitmektesin?

Kararan nokta gibisin.

Canımı sessiz yaralayıp

Yarasını kendin sararsın.

Nakarat:

Yanımda taşırım bugün bile,

Mendil senin gözün gibi.

İşlenen o bir iğne ile,

İlk nazik duygular

Nakarat:

Sipos'un derlediği Kazak müzik kültürü örneğinde, içinde mendil sözcüğü geçen bir eserin sözleri şu şekildedir:

Bazardan kelgen oramal

Şay kuygasın oralar.

Janımday körgeñ jan agam,

Ayda bir apta oralgay.

(Sipos, 2001: 257)

CD track 8

Ba-zar-dan kel-gen, oy, o-ra-mal

Şay guy - ga-sın a, ây, wo-ra-lâr, ay.

Ja-nim-dây kör-gen, oy, jan a-gâm,

Ay-da bir ap-t'ay o-ral-gây.

Nota 1. Bazardan Kelgen Oramal Şarkısının Notası (Sipos, 2001: 151)

Kazak müzik kültüründe içinde mendil sözcüğü geçen yaratı türlerinden biri de jarapazanlardır (carapazan). Carapazan: “Ramazanda çocukların ev sahiplerinden hediye almak için söylediği şiirler” (Kaplankıran, 2016: 1808) anlamlarına gelir. Ālimbay vd. göre (2012, aktaran Özdemir, 2015: 129) “Jarapazan’ esas olarak Ramazan ayında, çoklukla akşamleyin iftar vaktinde söylenmektedir. Ancak bazı yörelerde gece yarısına yakın, bazen sahur vaktinde, köy köy dolaşan büyükler tarafından ise gündüz de söylenmektedir. Bir görüşe göre “jarapazan” önceleri Nevruz’da söylenmiş, sonradan Ramazan’da söylenir olmuştur”.

Jarapazan Ölenderi Ramazan Şiirleri

Assalavmağaleyküm, aktan keldik

Kün şığıp, ayı tuvğan jaktan keldik

Biz aytsak jarapazan adet ğurup

Payğambar jolın kuvıp atka mindik

Körkli Muhammet ümbetine jarapazan

Görklü Muhammet ümmetine jarapazan

Orazan kabul bolsın ustağan can

Aytamız jarapazan elinizge

Baylanız parşa oramal belimizge

Türkiye Türkçesi İle

Essalamüaleyküm Haktan geldik

Gün çıkıp ay doğan zamandan geldik

Biz söylesek Jarapazan adet gelenek

Peygamber yoluna düşüp ata bindik

Orucun kabul olsun oruçlu can

Söyleyelim jarapazan elinize

Bağlayınız parça mendil belinize

(Alimkulov & Abdıramanov, 1994, aktaran Aday, 2023: 1080)

Türkiye'deki Kazak Türkleri arasında da mendil ile ilgili beste çalışmaları yapılmıştır. “*Oramal* şarkısının güftesi Gali Ormanov (1907-1978), ilk bestesi de Abilahat İsmâğululi Esbaev (1925-1976) 'e aittir. Türkiye’de bilinen *Oramal* şarkısının bestesi ise Layik Altınmakas’ın belirttiğine göre kendisine aittir ve eşine olan aşkı için bestelemiştir” (Yıldırım, 2023: 231).

Türkiye Türkçesi ile

Oramal (Mendil)

Özlediğinde yârine göndermişsin mendil

Üzüldüğümde ruhuma hep o teselli verir

"Sevgilime" deyip yazılan mendil (üzerinde) sözün var.

Onda senin özlediğin billurlaşan gözün var

Bir kelime bu sözünü derman görüp ezberlerim

Nerede olsam kendini gönlümün en güzel yerinde saklarım.

Muhafaza eder yaşarım göğüs cebimden çıkarmadan

Yüreğim ile yüreğin beraber atıp durur gibi...

Söz: Galiy Ormanov

Beste: Layik Altınmakas (Yıldırım, 2023: 233)

Oramal

Söz: Gali Ormanov

Müzik: Layik Altınmakas

Derleyen, Notaya Alan: Emin Yıldırım

♩=100

Sağın gānda
Savleme dep
ca rı ña..... Ciberip sin o...ra mal Cabırqa sam ca.....nı ma..... Cārdember
caz ıl ğan..... Oramal da sö...ziñ tur Ondase nin sa...ğınğan..... Möldire
gen sol av can
gen kö ziñ tur

Sağınğanda cariña,

Ciberipsin oramal

Cabırqasam canıma,

Cārdem bergen sol-av can

Savleme dep cazılğan

Oramalda söziñ tur.

Onda senin sağınğan,

Möldiregen köziñ tur.

Calğız avız sözindi

Dārmen körip cattaımın

Qayda cürseñ öziñdi

Kökiregimde sağtaymın

Nota 2. Salihli Kazak Türklerinden Layik Altınmakas Tarafından Seslendirilen Oramal Şarkısının Notası (Yıldırım, 2023: 232)

Türk Dünyasında içinde mendil sözcüğünün geçtiği bir başka eser, Türkistan (Can Üke Can Türkistan) eseridir. Anonim olan bu eseri Yıldırım'ın (2023: 202-2023) belirttiğine göre "Salihli Türkistanlılar Kültür ve Yardımlaşma Derneği" tarafından kurulan "Türkistan Milli Oyunlar Topluluğu", Türk dünyasının kültürünü tanıtmak için bir dönem icra etmiştir. Geçmişte topluluk bünyesinde dansa eşlik amaçlı kullanılan bu eser, Türkiye'deki Kazak Türkleri için bir dönem kimlik ile ilişkili bir sembol niteliğindedir.

Hürriyet

(Özbek/Uygur Halk Dansı)

Ah, yürüñ dostlar oynaylık can üke can Türkistan,

Deryalarni boylaylık yar hürriyet.

Ah, balıklarga arz eytip can üke can Türkistan,

Biz Hüdaga yığlaylık yar hürriyet.

Ah, (o)ramalım bar beş güllü can üke can Türkistan,

Oynamakka aşkım bar yar Hürriyet.

Ah, oynay(i)n desem koymaydı can üke can Türkistan,

Aramızda düşman bar yar Hürriyet.

Ah, kaşiñ(ni) kara eyleme can üke can Türkistan,

Yatga köñil bađlama yar hürriyet.

Ah yatga köñil bađlasañ can üke can Türkistan

Taşlap ketse yiglama yar Hürriyet.

Eserin Türkçesi bu çalışma için Layık Altınmakas tarafından Türkiye Türkçesine řu şekilde çevrilmiştir:

Haydi dostlar oynayalım, can üke can Türkistan,

Deryaları boylayalım yar Hürriyet.

Ah balıklara (derdimizi) arz edip, can üke can Türkistan,

Biz Hüda' ya ağlayalım, yar Hürriyet.

Ah, mendilim var beş güllü, can üke can Türkistan,

Oynamaya aşkım (hevesim) var, yar hürriyet.

Ah oynayayım desem bırakmıyor can üke can Türkistan,

Aramızda düşman (kin) var, yar hürriyet.

Ah kaşını kara eyleme, can üke can Türkistan,

Yabana (ele) gönül verme, yar hürriyet.

Ah yabana gönül verersen, can üke can Türkistan,

Bırakıp giderse ağlama, yar Hürriyet.

TÜRK MÜZİKİNE ARAÇSIZLIK VE İZLENİM GRUĞU

Türkistan

Ah yü rin or tak oy ney lik ca nı mü ke can Tür kis tan
 Ah ro ma lim bar beğ gül lü ca nı mü ke can Tür kis tan
 Ah ka şın ka ra ey le me ca nı mü ke can Tür kis tan
 Der ya lar nı boy ley lik yar hür ri yet yet
 Biz Hü da ge yiş ley lik yar hür ri yet yet
 Oy na mak ga aş lım bar yar hür ri yet yet
 A ra mız da düş man bar yar hür ri yet yet
 Yat ke kö nül bağ la ma yar hür ri yet yet
 Taş lap ket se yı la ma yar hür ri yet yet
 Ah ba lık lar ge ar zey tıp ca nı mü ke can Tür kis tan
 Ah oy ney de sem koy mey di ca nı mü ke can Tür kis tan
 Ah yat ke kö nül bağ ley sen ca nı mü ke can Tür kis tan

Nota 3. Can Üke Can Türkistan Şarkısının Notası (Orta Asya Türk Musikisi Repertuar Notaları Kitabı, t.y. : 25.)

Azerbaycan müzik kültüründe de içinde mendil sözcüğü yer alan eserlere rastlamaktayız. Bu eserlerin isimlerinden bazıları şunlardır: Yaylıq, Əlimi Bıçaq Kəsibdir, Bu Gala Daşlı Gala, Özüne Özüm Gurban, Bir Kuş Gelir Mermerden, Evleri Yakın Yarım, , Yüzünde Garadır Halın. Azerbaycan müzik kültüründe yer alan eserlerden bazıları Türk halk müziği repertuarında da yer almaktadır. Bu eserlerin isimleri şu şekildedir: Bir Kuş Gelir Mermerden, Bu Gala Daşlı Gala, Evleri Yakın Yarım, Yüce Dağların Başında Yüzünde Garadır Halın. Yüce Dağların Başında isimli eserin sözleri aşağıdaki gibidir. Bu eserde geçen desmal sözcüğü, mendil anlamındadır.

Yüce dağlar başında ceylan balalar

Ceylanın balasın ohçu yaralar

Niye men ölmüşem ki seni alalar

Bağlantı:

Ağaç olaydım

Yolda duraydım

Sen geçen yollara

Kölge salaydım

Yeri yeri men de gelim dalınca

Destmal eyle apar meni yanınca

“Bir Kuş Gelir Mermerden” isimli eserin sözleri aşağıdaki gibidir:

Bir kuş gelir mermerden

Katan (ay) köynek ağ gerdan

Senden mene yar olmaz

Meni (yar) goydun sergerdan

Bağlantı:

Gel gel ahu balası

Her dertlerin çarası

Desmal getir gül apar

Halveti bağ arası

Bu gelen yar olaydı

Elinde nar olaydı

İkimiz bir köyekte

Yakası dar olaydı

Bağlantı

Bu gelen yara benzer

Elinde nara benzer

Ne güzel nazenindir

Sevdiğim yare benzer

Türk kültüründe mendil ile ilgili eserlere bakıldığında, önemli bir noktanın mendilin rengi, deseni ve işlemesi olduğu görülmektedir. “Mendil rengi, desenleri ve işlemleriyle de kendi içinde derin bir mana taşır. Beyaz, siyah, kırmızı, pembe, sarı, yeşil ve mor başta olmak üzere mendiller farklı anlamlar yüklenir” (Ünalın, 2023: 67). Karakaya (2020) bu renkler ve anlamları ile ilgili şu bilgileri verir:

Beyaz mendil, “Seni seviyorum” anlamına gelir. Eflatun, “Yarın pencerenin önünden geçin, mektup vereceğim”; fıstıklı yeşil, “Dikkatli olalım”; mor, “Seni çok beğeniyorum”; kenarı pembe mendil, “Sensiz yaşayamam”; kenarı sarı mendil, “Birkaç gündür rahatsızım, dışarı çıkamadım, gelmememin sebebi bundandır”; kenarı yeşil, “Sana daima sadık kalacağım”; kırmızı mendil, “Seni bütün varlığım ile seviyorum”, mavi, “Vefasızsın, kederdeyim”; yeşil, “Mektup gönderdim, cevap bekliyorum” manasına gelir.

Bu durumu Türk dünyası müzik kültürü içinde üretilen eserlerin isimlerinde de görmek mümkündür. Türk halk müziği repertuarında yer alan Al Mendili Mendili, Al Mendilim Kaldı Kaya Başında, Mendilimin Yeşili, Mendilimin Ucu Pembe eserleri ile Kazak müzik kültürü içinde yer alan Boz Oramal (Boz Mendil) eseri duygu ve düşünceleri iletmede mendilin renginin önem arz ettiğini ifade etmesi bakımından önemlidir. Ayrıca müzik kültürü içinde üretilen eserlerin içerisinde geçen mendillerin rengi bir takım duyguları iletmede adeta simge görevi görür. Yukarıda belirtilen anlamların yanı sıra türkülerde, al mendil, “aşk harici dünyanın umurunda olmaması”, “aşk ilanı”; yeşil mendil, “yardan ayrılmak”, “aşktan dermansız derde düşmek”; beyaz mendil, “hayırlı güzel kısmet”, “sevgilinin naz etmesi”; turuncu mendil; “sevgiliden gelen mektubun kabulü”; kahverengi mendil, “hanımefendi sevgiliye sahip olmak”; ucu pembe mendil, “gönlünün mendil verilen kişide olması”; sarı mendil; “ağlama”, “üzüntü çekme” anlamlarına gelmektedir. Türk halk müziğine ait türküler incelendiğinde mendilin renginin solması, “ömrün heba olması”, “ayrılık, ayrılıktan dolayı duyulan hüznün”, “dengine düşmemek” gibi anlamlara gelmektedir. Kazak müzik kültüründe de benzer bir örneğe Boz Oramal şarkısında rastlamak mümkündür. Mendilimin Ucu Pembe isimli türkü, mendil renklerinin anlamını gösteren güzel bir örnektir. Bu türküde “yeşil mendil” eşini bulmak anlamında kullanılmıştır. Türkünün sözleri şu şekildedir:

Mendilimin ucu pembe

Vallahi var gönlüm sende

Billahi var gönlüm sende

Farak firak aman firaklandım

Ben o kıza sevdalandım

Kızı gördüm sevdalandım

Mendilimin ucu sarı

Ben çekerim ah u zarı

Ben çekerim ah u zarı

Mendilimin ucu Yeşil

Ben bulmuşum şimdi eşim

Ben bulmuşum şimdi eşim

Farak firak firaklandım

Ben o kıza sevdalandım

Yâri gördüm sevdalandım

Kırım Türkleri müzik kültüründe yer alan “Hasret Şarkısı” içinde geçen “al mendil” de mendillerin simgesel anlamlarını gösteren güzel bir örnektir. Şarkının sözleri şu şekildedir:

Hasret Şarkısı

Yol yanında sarayım, anamı kimden sorayım,

Anamdan kelgen mektupları, al mendile sarayım.

Sıra sıra çerenler, kadrimizi bilenler

Acep şehit olurmeken, gurbet elde ölenler.

Sıra sıra ağaçlar, ceviz fındık dalları

Vatan diye bağrışlırlar, garip Kırım balaları

Kırlangıçlar yuvada, güvercinler havada,

Vatanda kalgan öz kardaşlar, gece kündüz duada

(*Orta Asya Türk Musikisi Repertuar Notalar Kitabı, t.y.: 94*)

Mendil ile yapılan eylemler, içinde buldukları kültüre bağlı olarak çeşitli simgesel anlamlar kazanmışlardır.

Mendil, her yerde ve zamanda âşıkların haberleşme vasıtası olmuştur. Mendili sallamak, burnuna götürmek, yere atmak, âşıklar için hep bir mana ifade eder. Mendil, aşkın ve âşıkların gizli dilidir. Sevenler arasında haberleşme vasıtasıdır. Sevgiliye gönderilen ucu yanık mendil, ateşli bir aşka delalet eder. Kız da sevdiğine, kendi işlediği ve üzerindeki nakışların her birinin farklı manası bulunan bir mendil gönderir. Bu mendiller kullanmak için değil saklamak ve hatırlamak içindir. Mendilleri karşılıklı olarak iade etmek, aşkın da bittiğini gösterir. Sevgiliye gösterilen mendil ortadan tutuluyorsa, “Bu akşam seni bekliyorum” mesajı verilir. Buna karşılık mendil sallamak, ‘peki’ manasına gelir (Ekinci, 2016).

Kültürel olarak üretilen mendilin bu anlamlarını Türk Dünyasındaki müziksel ürünlerin sözel unsurlarında da görmek mümkündür. Bu anlamlardan aşk teklifine olumlu bir cevap niteliğinde olan mendil sallama eylemi 15 türküde geçmektedir. Mendil sallama ayrıca yârin buluşmaya geleceği anlamına da gelmektedir. Bazı türkülerde sevgilisi olan birinin ve askere gidecek birinin karşı cinse mendil sallaması ise garipsenmektedir. Türk halk müziğine ait türkülerde mendilin yan bağlanması, “candan sevmek”; mendilin içerisinde buğday, yemiş, çerez, lokum, şeker, kar gibi hediyeler vermek, “aşk ilanı”; verilen bu yemişlerin yenmesi, “aşk ilanının kabulü”; gönderilen mendilin boş gelmesi, “cevabın olumsuz olduğu”; mendilin çalınması, “kalbin çalınması”, “bazı yörelerde adının çalan kişi ile çıkması”; mendilin suya düşmesi, “aklına sevgilisinin gelmesi”; “gönlünün birine düştüğüne işaret etmesi”; mendil ile gözyaşının silinmesi, “ayrılığa duyulan hüznün”, “ayrılacağına işaret”; karşı tarafa gözyaşını silmek için mendil verilmesi, “ayrılığın bitişi”, “kavuşmak”; mendili duta ya da başka bir ağaca bağlamak, “aşk ve mutluluğu bulmak için dilek dilemek”; mendilin kokusu, “sevgilinin kokusu”; mendilin asılması ya da serilmesi, “sevgilisinin olduğunun göstergesi”, “karşı tarafa cevabının olumlu olduğunun bir işareti”, “candan sevmek”, “sevgilisinin ailesine oğlunu sevdiğini göstermek”; sandıkta duran mendil, “sabırla sevgilisini beklemek”; kızların mendil işlemesi, “aşk ilanı”; sevgilisinin baş harfinin mendile işlenmesi, “diğer kısmetlere gönlünün kapalı olduğu”, “kimi sevdiğini belirtmesi”; mendilin yıkanması, “bekâr kısmet bakmak”;

hediye edilen ipek mendilin yıkanması, “ailesinden sevdiğini isteme”; mendilin kirlenmesi, “aynı köy içinde aynı okulda birini sevdiğinden ya da farklı bir durumdan adının çıkması”; düşen mendilin alınması, “ben de seni seviyorum”; mendilin dalda kalması, “gözleri yolda yârini beklemek”; mendilin ucunda sakız olması, “başka sevgilin var mı? söyle” anlamlarına gelmektedir. Ayrıca türkülerde, “mendilin kenarı olmak”, “mendilinde pul olmak”, “cebindeki ipek mendil olmak”, “ellerinde mendil olmak” gibi sevgi ve sevgilinin yanında olmaya dönük mendil ile ilgili ifadeler dikkat çekmektedir.

Türk kültüründe mendilin yapısı da simgesel anlam üretmede önemli bir rol oynar. Türk halk müziği içerisinde yer alan 212 türkünün 21 tanesinin içinde “ipek mendil” temasına rastlanmıştır. Türkülerde ipek mendil, “makbul olan mendil”, “sevgiliye vad edilen mendil” ve “sevgiliden talep edilen” bir nesnedir. Ayrıca ipek mendil, “aşk ilanı etmek” ve “kaçalım” anlamlarına da gelmektedir. Bazı türkülerde ipek mendile sahip olmanın sevgilisinin olduğu bir göstergesi olarak görüldüğü de tespit edilmiştir. İpek mendil temasına Kazak müzik kültürü içerisinde de rastlamak mümkündür. Bu duruma örnek olarak Kesteli Oramal şarkısı verilebilir. Ucu telli mendilin ise “ince belli sevgiliyi” simgelediği eserler de mevcuttur. İncelenen türkülerde daha çok anlatılmak istenen duygu ile mendilin özelliği arasında kafiye oluşturulduğu görülmüştür.

Anadolu’da düğün vesilesiyle tarafların birbirlerine gönderdiği nezaket hediyelerinin içinde mutlaka işlemeli kıymetli mendiller olur. Evlenmek üzere olan kızların hazırladığı çeyizde de mendil büyük yer tutar. Anadolu’da eskiden düğün davetiyesi yerine de mendil gönderilir ve adına da ‘okuntu’ denirdi. Saraylılara, senede iki defa verilen hediye bohçasında, mendil yapılmak üzere bir top keten bez de bulunurdu (Ekinci, 2016).

Mendil hediye etmek yine Türkiye ve Kazak müzik kültürü eserlerine konu olmuştur. Bu duruma Kazak müzik kültüründe yer alan, Men Sıyga Tartkan Oramal, Kesteli Oramal ve Oramal eserleri örnek olarak verilebilir. Türkiye müzik kültüründe mendilin geline hediye olarak verildiğini ifade eden birçok eser mevcuttur. Türk halk müziği repertuarında incelen 212 türküden 23 tanesinde mendil hediye etme ya da alma konusuna değinilmektedir. Elindeki Mendili Yudur Sevdiğim Yudur türküsünde geçen “Yârim mendil İstiyor, vermek boynumun borcu” ifadeleri ile Evlerinin Önü Yoldur Yolaktır türküsünde geçen “Ben yârime neler neler alayım, ben yârime ipek mendil alayım” ifadeleri bu duruma örnektir. Kızlıklar Oldu Mu? isimli eserde bu duruma verilecek bir başka örnektir. Türkünün sözleri şu şekildedir:

Kızlıklar oldu mu sevelere doldu mu? hey

Gönderdiğim çoraplar ayağına oldu mu?

Mendili eline, mendil verdim geline

Kara kına yollamış yar benim ellerime

Fistanı mor dallı şu kızı kaçırmalı

Kız pek güzel ama anası olmamalı

Mendili eline, mendil verdim geline

Kara kına yollamış yar benim ellerime

Yaylı gelir Keşan'dan dingil çıkmaz başlıktan

Şu köyün oğlanları evlenemez açlıktan

Mendili eline, mendil verdim geline

Kara kına yollamış yar benim ellerime

Mendil hediye edilen kişinin kabul etmemesi, beraberlik teklifinin kabul edilmediği anlamına gelmektedir. Türk halk müziği içerisinde yer alan Bayram Oldu Gelmedi türküsü bu durumu ifade eden güzel bir örnektir.

İçinde mendil sözcüğü yer alan Türk halk müziğine ait 212 türkü incelendiğinde 177 tanesinin aşk - seveda, 13 tanesinin ayrılık, 4 tanesinin geçiş ritüellerinden düğün, 5 tanesinin gurbet, 3 tanesinin ölüm, 2 tanesinin askerlik, 2 tanesinin sitem, 2 tanesinin yaralanma, 1 tanesinin bayram, 1 tanesinin methiye, 1 tanesinin tören, 1 tanesinin iş /imece konularında olduğu görülmüştür. Bu veriler, içinde mendil sözcüğü geçen türkülerin konusunun ağırlıklı olarak aşk-sevda olduğunu göstermektedir. Benzer bir duruma Azerbaycan ve Kazak müzik kültüründe yer alan eserlerde de rastlanmıştır.

Mendilin halk kültürü içerisindeki anlamını iletmede, pekiştirmede müzik önemli bir ifade kültürü pratiğidir. İçinde mendil sözcüğü geçen 212 türkü makamsal olarak incelendiğinde, 66 tanesinin hüseyinî, 29 tanesinin uşşak, 23 tanesinin hicaz, 15 tanesinin segâh, 9 tanesinin karcığâr, 7 tanesinin çargâh, 6 tanesinin gülizar, 6 tanesinin rast, 5 tanesinin sabâ, 3 tanesinin hüzzam, 3 tanesinin muhayyer, 3 tanesinin eviç, 1 tanesinin zâvil, 2 tanesinin mahur, 1 tanesinin muhayyer kürdi, 1 tanesinin nikriz, 1 tanesinin tâhir, 1 tanesinin şedaraban, 1 tanesinin nihâvend olduğu, 2 eserin buselik makamı ile başlayıp uşşak makamı ile bittiği, 1 eserin ise hüseyinî makamı ile başlayıp hicaz makamı ile bittiği, 1 tanesinin gülizar başlayıp kürdi makamı ile bittiği, 23 tanesinin hüseyinî beşlisi içerisinde, 2 tanesinin uşşak dörtlüsü içerisinde üretildiği görülmüştür. Bu veriler bize, içinde mendil sözcüğü yer alan türkülerin, ağırlıklı olarak hüseyinî ve uşşak makamı içerisinde üretildiğini göstermektedir. Türk Halk müziğine ait içinde mendil sözcüğü yer alan 212 türkü usul yönünden incelendiğinde 64 tanesinin 4/4'lük, 50 tanesinin 9/8'lik, 18 tanesinin 2/4'lük, 10 tanesinin 12/8'lik, 10 tanesinin 10/8'lik, 8 tanesinin 6/8'lik, 7 tanesinin 6/4'lük, 7 tanesinin 9/16'lık, 7 tanesinin 5/8'lik, 4 tanesinin 9/4'lük, 3 tanesinin 18/8'lik, 2 tanesinin 3/4'lük, 2 tanesinin 7/8'lik, 1 tanesinin 10/16'lık, 1 tanesinin 2/2'lik, 1 tanesinin 3/8'lik, 1 tanesinin 8/4'lük, 16 tanesinin ise birden fazla usulden oluştuğu tespit edilmiştir. Bu veriler bize içinde mendil sözcüğü yer alan türkülerin ağırlıklı olarak 4/4'lük ve 9/8'lik usullerden oluştuğunu göstermektedir.

Türk Halk Müziği kültürü içerisinde mendilin yer aldığı eserlerin yanı sıra Türk sanat müziği eserlerinde de güftesinde mendil geçen şarkılara rastlamak mümkündür. Türk sanat müziği içerisinde güftesinde mendil geçen bazı eserlerin isimleri şunlardır: Mendilimi Al İsterim, Bugün Bayram Mendil Aldım Sevgilime Hediye, Kurumuş Dalma Mendil Bağladı, Yâr Yolunu Kolladım Beyaz Mendil Salladı, Karşıdan Karşıya Mendil Sallardı, Al Mendilim Sakla Benden Yâdigâr, Mendil Elimde Gittiğin Akşam Selâmladı, Bir Mendildir Ki Sallanır Dostlar Elinde Ayrılık, Dargın Ayrılmayalım, Madem Küstün Dargındın, Belli ki Terk Edip Gitmişsin Beni.

SONUÇ

Bu çalışmada Türk dünyası topluluklarının duygularını ifade ettikleri, ritüellerde ve dansa kullandıkları, hediye olarak birbirlerine verdikleri, aynı zamanda bir aksesuar olan kullandıkları mendile yükledikleri geniş anlama ve mendilin işlevlerine yer verilmiştir. İncelenen eserlerde Türkiye, Kazak ve Azerbaycan müzik kültüründe, içinde mendil sözcüğü geçen eserlerin daha çok aşk-sevgi ve ayrılık konularında olduğu, al mendil ve solan mendil gibi ifadelere ortak anlam yükledikleri görülmüştür. Ayrıca bu üç kültürde ipek ve oyalı mendil gibi mendil çeşitlerinin aşkı anlatan mendil türleri olduğu ve sevgiliden alınan mendilin saklanmasına dair ortak bir davranış kalıbının var olduğu görülmüştür.

Türkiye’de yer alan Salihli Kazak Türkleri ve Kırım Tatarları için ise mendilin bir anlamının anavatan özlemi olduğu ve bunun müzikal eserlere yansıdığı sonucuna varılmıştır. Gerek mendile atfedilen anlamın gerekse mendilin çeşitli duygu ve düşünceleri iletmesinde müzik, yüklenen anlamı ve işlevi pekiştirerek aktaran güçlü bir ifade kültürü pratiğidir. Türk halk müziği repertuarına ait incelenen türkülerin en çok hüseyini onu takiben uşşak makamında olduğu ve en çok 4/4’lük ve ikinci olarak 9/8’lik usullerin kullanıldığı görülmüştür. Azerbaycan müzik kültürüne ait Özüne Özüm Kurban, Dağlara Çen Düşende/ Bu Gala Daşlı Gala ve Türk Halk müziği repertuarında bulunan Kars yöresine ait Bayram Oldu Gelmedi, Giyip Güllü Tumanini ve Gümüşhane-Bayburt yöresine ait Mendilinde Kar Getir gibi eserler içinde mendil sözcüğü geçen, 6/8’lik usulde olan ve benzer tartımsal yapılarla sahip türkülerdir. Ayrıca Özüne Özüm Kurban ve Mendilinde Kar Getir türkülleri makamsal olarak da birbirine benzer uşşak-hüseyini makamında olan türkülerdir. Kazak müzik kültürü içerisinde de Oramal gibi 6/8’lik eserler mevcuttur. Ayrıca içinde mendil sözcüğü geçen Kazak ve Türkiye müzik kültürüne ait rast makamında eserler de tespit edilmiştir. Bu durum Azerbaycan, Kazak ve Türk müzik kültürlerinde mendille yüklenen anlamın iletilmesi ve pekiştirilmesinde benzer makam ve usullerin kullanıldığını göstermektedir.

2022 yılında İstanbul’da Kazak Türkleri üzerine yaptığım alan araştırması sırasında TRT’nin Türk kültüründe mendil şarkıları ile ilgili bir konser yaptığı ve çeşitli Türk topluluklarına ait mendil şarkılarının bu programda seslendirildiği bilgisine ulaşılmıştır. Bu durum bize Türk Dünyası içinde yer alan toplulukların mendil konulu ya da içinde mendil sözcüğü geçen müziksel eserler ürettiğini, icra ettiğini, bu eserleri dinlemeyi tercih ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu çalışmada, Türk kültüründe mendile yüklenen anlamların iletilmesinde, pekiştirmesinde, ortaklık ve farklılıkların irdelenmesinde, müziksel ürünlerin önemli veriler sunduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aday, S. (2023). Kazak Türklerinin geleneksel folklor türleri üzerine bir tasnif denemesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 1075-1088.
- Ekinci, E. (2016). Aşkın Gizli Dili Mendil. Erişim adresi: <https://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=679>
- Ersoy, İ. (2010). *Kırım Tatar ritüeli “Tepreş” ekseninde diaspora, kimlik ve müzik*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Karakaya, B. (2020). Osmanlı’da Mendil Alışkanlıkları. Erişim adresi <https://www.gzt.com/nihayet/osmanlida-mendil-aliskanliklari-3546897>
- Heuristic. (t.y.). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr>

- Heuristic. (t.y.). Türk Lehçeleri Sözlükleri. Erişim adresi <https://turklehceleri.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/hepsi/anlam/mendil>
- Heuristic. (t.y.). Orta Asya Türk Musikisi Repertuar Notaları Kitabı. Erişim adresi www.tumata.com
- Sipos, J. (2001). *Kazakh folksongs from the two ends of the steppe*. Budapest: Akadémiai Kiado.
- Tanrıbuyurdu, G. (2010). Bir kültür taşıyıcısı bir gizli dil: klasik Türk şiirinde mendil. *Milli Folklor Dergisi*, 11(87), 196 – 203
- Ünalın, Ö. (2023). İşlevsel halk bilimi kuramı çerçevesinde Türk halk kültüründe mendil. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 16(41), 98-122. <https://doi.org/10.12981/mahder.1223549>
- Yıldırım, E. (2023). *Kültürel kimlik ve sermaye kavramları bağlamında Manisa Salihli müzik pratikleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Anabilim Dalı, İzmir.